

Kultura sjećanja u Berlinu i Sarajevu

Berlinske pouke za Sarajevo

Križevi uz rijeku Spree

Check point Charlie

Piše Aida Abadžić - Hodžić

Ovo sam ljetno boravila na Visokoj umjetničkoj školi u Berlinu (Kunsthochschule Weißensee) u okviru istraživanja života, opusa i akademskog rada bosanskohercegovačkog arhitekta, urbaniste i dizajnera Selmana Selmanagića (1905-1986), koji je diplomirao na Bauhausu 1932. godine i ostavio, izravno, značajan trag u urbanoj vizuri njemačke prijestolnice, a posredno i kroz opuse mnogih savremenih njemačkih arhitekata koji su nekoć, poput Petera Kulkea, bili njegovi studenti u ovoj prestižnoj školi, u tadašnjem Istočnom Berlinu. Osim studijskog istraživanja, uže vezanog uz opus Selmanagića, moje je zanimanje i pažnju sve vrijeme boravka u ovoj gradu privlačio način na koji su u Berlinu predstavljani i dokumentirani najznačajniji događaji i ličnosti koji su obilježili moderni povijest ovog grada. Cinjenica da je Selman porijeklom iz Srebrenice i da je srednjoškolsko obrazovanje završio u Sarajevu, podsvjesno me je navodila na neprestano upoređivanje o tome koliko su tragična zbivanja s kraja 20. stoljeća dokumentirana u Sarajevu u odnosu na način kako se Berlin odnosi prema svojoj političkoj i kulturnoj historiji.

Otvoreno o sebi

Berlin je po mnogo čemu jedinstvena evropska prijestolnica savremenog doba. Ovaj grad, sa oko 3,5 miliona stanovnika, smješten u sjeveroistočnom dijelu zemlje i ispresijecan brojnim riječnim kanalima i mostovima i osvježen velikim brojem zelenih površina, od kojih neke, poput Tiergartena, pokrivaju i nekoliko stotina hektara površine, živi svoj svakodnevni život dinamično, otvoreno, kozmopolitski. Ali, ono što ovaj nevjerojatno dinamičan grad čini posebno zanimljivim i inspirativnim krije se u načinu na koji svoju proživljenu, recentnu povijest čini vidljivom i živom na svakom koraku. Prije nego li bukom i velikim riječima, Berlin

Dok se u Berlinu sjećaju prošlosti i historije gdje god mogu, modernim sredstvima kroz sliku ili znak, u Sarajevu i dalje nema takvog podsjećanja na burnu historiju XX stoljeća na raskršćima ili fasadama zgrada • Berlinsko iskustvo potiče na kreativno korištenje prošlosti Sarajeva

metodom 'saturacije', odnosno kroz iznimno velik broj primjera i informacija, rastvara slojeve svoje povijesti koja ga je učinila ne samo sjedištem moćne, višestoljetne vladavine kuće Hohenzollerna i prijestolnice Prusije i Njemačkog Carstva nego i najznačajnijim gradom u kojem se oblikovala dinamična i turbulentna povijest modernog doba. Berlin se danas otvoreno i kritički odnosi upravo prema različitim etapama svoje političke povijesti 20. stoljeća – od perioda Weimarske republike i Trećeg Reicha, preko bolnog iskustva potpune destrukcije grada u završnim godinama Drugog svjetskog rata pa sve do podijeljenosti grada gotovo punih trideset godina. Upravo u tom segmentu "uprisutnjavanja zajedničkog iskustva" kao ključnog elementa "kulture sjećanja" (J. Asmann) i formiranja onoga što se naziva političkim identitetom jednog prostora, Sarajevo bi, kao grad koji je također imao izuzetno dinamičnu političku historiju u 20. stoljeću, mogao od Berlina mnogo naučiti u svome odnosu prema historijskim događajima i načinu njihovog dokumentiranja.

Brojne povijesne fotografije na panoima širom Berlina pokazuju izgled grada neposredno prije Drugog svjetskog rata i njegovu opustošenost, glad, bijedu i apokaliptičnu stvarnost nakon završnih savezničkih bombardiranja u proljeće 1945. godine. U Sarajevu se vidi stanje objekata kakvo je danas – nema ni jedne uvećane, uporedne snimke grada koja bi dokumentirala razmjere destrukcije koja se zbila u tek nekoliko mjeseci. Stojeći, na primjer, ispred Berlinske katedrale ili šetajući Nikolaviertelom, četvrti u kojoj su do razaranja u Drugom svjetskom ratu stajale neke od najstarijih berlinskih kuća i koja je bila nekoć četvrt umjetnika i književnika, saznajemo da je tek riječ o vjernim rekonstrukcijama vlade DDR-a iz sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća. Spomenimo tek, ovom prilikom, važan, ali još uvijek malo poznat podatak da je upravo Selman Selmanagić sudjelovao u projektima obnove Berlina, u timu arhitekta Hansa Scharouna pod nazivom – Berlin plan (Magistrat von Groß-Berlin).

Upravo preko puta Berlinske katedrale, u neposrednoj blizini Državne Opere i Pravnog fakulteta Humboldt univerziteta, nalazi se Bebelplatz, trg na kojem je nacistička mladež palila knjige progresivnih mislilaca 1933. godine. Umjesto velike retorike, među kamenim kockama tog trga, na tlu, nalaze se tek dvije metalne ploče sa tekstom koji podsjeća da su na njegovom središtu "10. maja 1933. godine nacional-socialistički studenti zapalili na stotine radova slobodnih mislilaca, publicista, filozofa i znanstvenika", te riječi slavnog Heinricha Heinea iz 1820. godine o tome kako "tamo gdje čovjek pali knjige, na kraju će paliti i ljude" ("Das war ein Vorspiel nur, dort wo man Bücher verbrennt, ver-

TORNJEVI OSLOBOĐENJA
Interpolacija nove građevine u jednu ratnu ruševinu, kao podsjećanje na određene povijesne događaje i okolnosti, kao i cjelokupna urbana scenografija Berlina koja predstavlja iznimno osmišljenu topografiju kulturno-političke historije Njemačke modernog doba i modalitete njenog savremenog promišljanja, mogla bi (i trebala) biti inspirativna i za tematiziranje i osmišljavanje načina mogućeg predstavljanja i podsjećanja na ratne događaje u Sarajevu 1992-1995... Podsjetimo da je jedna od najpoznatijih poslijeratnih dilema u obnovi grada bila što učiniti sa urušanim tornjem na zgradi Oslobođenja

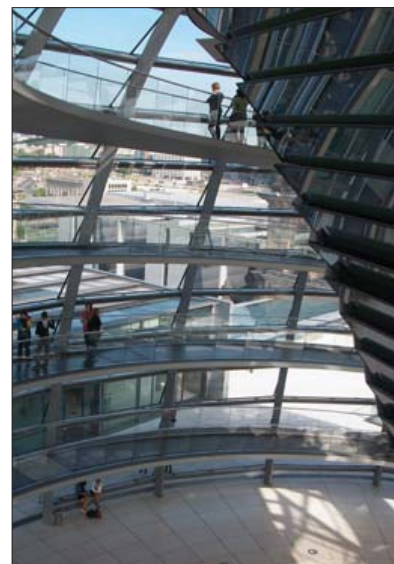
Topografija terora

DDR Muzej

Bebelplatz

Kupola Bundestaga

burnt man an Ende auch Menschen.“). I nekoliko koraka dalje, jedan minimalistički rad Michaela Ullmana: u izdubljenoj komori u tlu, ispunjenoj vakuumom, stoje police bez knjiga. Prazninu i tišinu u radu ovog umjetnika doživjela sam rječitim od bilo koje druge geste. A u Sarajevu su spaljeni fundusi brojnih biblioteka i instituta za koje mnogi danas ne znaju ni gdje su bile njihove donedavne adrese.

Checkpoint Charlie

Na nemile događaje iz tridesetih godina 20. stoljeća u Berlinu podsjeća i izložba na otvorenom, pod nazivom Topografija terora – Berlin 1933-1945, smještena unutar bivšeg glavnog sjedišta Gestapa i SS-a i zaokružena fotografijama sa procesa zločincu Adolfu Eichmannu. Fotografije smještene na panoima, tik uz ostatke Berlinskog zida i bodljikavu žicu, uzduž Niederkirchnerstraße, vode sve do legendarnog Checkpoint Charlieja – jedine tačke prijelaza za strance između Istočnog i Zapadnog Berlina (1961-1989). I ovdje se, kao i pred Brandenburškom kapijom ili na Potsdamerplatzu, gdje i sada stoji demarkaciona linija zida na tlu pločnika, možete fotografirati sa mladićima odjevenim u uniforme ruskih i američkih vojnika, uz repliku barake graničnog prijelaza na Checkpoint Charlieju, vrećama pijeska i slavnim fotografijama američkog i ruskog vojnika, berlinskog fotografa Franka Thiela. Dakako da u svemu tome ima i turističkog marketinga i domišljatog unovčavanja hladnoratovske podjele, ali Berlin se jasno uspijeva sačuvati od trivializacije zla i zločina. Nedaleko od tačke prijelaza, nalazi se i muzej koji dokumentira rad DDR-ove

SLIKE I ZVUCI
Uvijek me ova umjetnička akcija podsjeti na mogućnosti koje u tom smislu pružaju velika sarajevska raskršća koje je trebalo pretrčavati pred snajperskim mecima, scene masakra u redovima za vodu, prizori Vijećnice u plamenu. Sve su to slike i zvuci koji trebaju biti oživljeni i prije nego dobiju svoj prostor u zvaničnim udžbenicima historije/povijesti/istorije naših školaraca

sigurnosne službe Stasi, ali i muzej Haus am Checkpoint Charlie, koji dokumentira granične konflikte, detalje oko izgradnje zida, ali i tragične pokušaje bijega. Jedan dio izložbe posvećen je i djelatnosti plemenitog dr. Rainera Hildebrandta (1914-2004), utemeljitelja i direktora ovoga muzeja koji je, osnivanjem muzeja na ovome mjestu, već u junu 1963. godine postao simbolom mirotvornog otpora podjeli grada. Na život ovog aktiviste podsjećaju i brojni stakleni info-punktovi uzduž Ku'damma koji dokumentiraju godine podijeljenog grada. O nesretnim pokušajima bijega iz Istočnog u Zapadni Berlin podsjećaju i brojni, nježni, bijeli križevi u blizini Bundestaga i uz rijeku Spree.

Djelici historije DDR-a može se i "kušati" u restoranu DDR Muzeja, u kojem se, nakon interaktivne posjete zbirci i vožnje u trabantu ili pisanja na Erika mašini, može naručiti i jedno od jela tipičnog DDR menija.

Pisanje po zidu

Jedna od karakterističnih veduta Berlina je i spomen-crkva Kaiser-Wilhelm Gedächtnis Kirche s kraja 19. stoljeća koja je uništena u bombardiranju u Drugom svjetskom ratu. Uz ostatke ruševina prednjeg tornja u čijem se dnu nalazi Memorijalna dvorana sa dijelovima sačuvanih originalnih mozaika, Egon Eiermann projektirao je 1961. godine novu osmerokutnu crkvu u plavom staklu i novi zvonik. Ovakva interpolacija nove građevine u jednu ratnu ruševinu, kao podsjećanje na određene povijesne događaje i okolnosti, kao i cjelokupna urbana scenografija Berlina koja predstavlja iznimno osmišljenu topografiju kulturno-političke his-

torije Njemačke modernog doba i modalitete njenog savremenog promišljanja, mogla bi (i trebala) biti inspirativna i za tematiziranje i osmišljavanje načina mogućeg predstavljanja i podsjećanja na ratne događaje u Sarajevu 1992-1995, upotpunjene i drugim relevantnim zbivanjima koja su se desila u povijesti našeg grada. Podsjetimo da je jedna od najpoznatijih poslijeratnih dilema u obnovi grada bila što učiniti sa srušenim tornjem na zgradi Oslobođenja.

Kada se umjetnik Shimon Attie, nakon završetka umjetničke škole u San Franciscu, doselio u Berlin 1991. godine, suočio se s iskustvom grada kojeg "progoni odsustvo ubijenih i deportiranih Jevreja". Nakon nekoliko tjedana istraživanja u berlinskim arhivima, Attie je našao na desetke slika četvrti Scheunenviertel iz 1920-ih i 1930-ih godina, a u kojoj su uglavnom živjeli Jevreji i locirao snimljene lokalitete istočno od Alexanderplatz. Te je dokumentarne fotografije, od kojih su neke nastale i u trenucima deportacije Jevreja iz njihovih tadašnjih stambenih i poslovnih zgrada prema jednom od logora, Attie uvećane projicirao na pročelja sadašnjih zgrada na istom mjestu. Ovaj je ciklus, pod nazivom "Writing on the Wall", kako je kasnije objasnio i sam Attie, izrastao iz nesrazmjera između onoga što je osjećao i znao o tim događajima i onoga što je mogao vidjeti tada u Berlinu i želje da se nevidljivoj prošlosti podari glas, da se oljušti tapeta današnjice sa pročelja tih zgrada i razotkrije historija koja se krije iza pogleda (J. E. Young, At Memory's Edge, Yale University Press, 2000).

Uvijek me ova umjetnička akcija podsjeti na mogućnosti koje u tom smislu pružaju velika sarajevska raskršća koje je trebalo pretrčavati pred snajperskim mecima, scene masakra u redovima za vodu, prizori Vijećnice u plamenu. Sve su to slike i zvuci koji trebaju biti oživljeni i prije nego dobiju svoj prostor u zvaničnim udžbenicima historije/povijesti/istorije naših školaraca. Osnivanje Muzeja opsade Sarajeva dakako da je iznimno važan korak, ali, nadamo se, jedna u nizu akcija koje će tek uslijediti.

I kao što je obnovljeno krovšte berlinskog Bundestaga Sir Norman Foster realizirao kao transparentnu staklenu kupolu, simbolizirajući sistem i rad Zapadne parlamentarne demokracije, jednako tako imao je izuzetnu stvaralačku intuiciju da ostavi vidljivim povremene tragove grafiti na zidu ove zgrade, a koji datiraju iz vremena podijeljenog grada. Aura prošlih događaja na određenim lokalitetima vidljiva je tek onima koji su upoznati sa prošlošću tih lokaliteta. Stvarna memorija mjesta izrasta iz onoga što francuski mislilac Pierre Nora naziva "željom za sjećanjem". Tek tada vizualna memorija nije tek puko uprizorenje – ona tada prerasta u podsjećanje koje obavezuje.

Pred Brandenburškom kapijom